

oder 1858 ein strenges, aber unparteisches ärztliches Consilium mit Zuziehung von Gerichtsärzten abgehalten werden sollen, auf dessen Basis ein in unzweydeutigen Worten sich ausdrückendes Parere zu entwerfen die Haupt-Aufgabe gewesen wäre. Streng nach dem Wortlaute dieses Parere's wäre der Graf entweder unter Curatel zu setzen, oder im Nothfalle mit Gewalt aus der Anstalt zu entfernen gewesen.]

Am Charsamstage spielte der Graf Abends bis gegen halb 11 Uhr mit einem gewissen Kiss seine gewöhnliche Schachpartie. Dieser Kiss war schon ein Mahl geisteskrank und verfiel nach dem Tode des Grafen wieder in Geisteskrankheit, so dass er sich noch heute in der k. k. Irrenanstalt befindet. Er wohnte bey der gräflichen Familie (hohe Brücke, Bombelles'sches Haus) und hätte bey der unmittelbar nach dem Tode des Grafen ausgebrochenen Tobssuchtsanfall noch furchtbares Unglück über die Familie bringen können. Am Palmsonntage und in den ersten Tagen der Charwoche verbreitete sich das Gerücht in Wien, verschiedene hochgestellte Ungarn, auch Graf Szechenyi, würden nach Ostern arretirt und wegen Theilnahme an einer weit verzweigten Verschwörung vor Gericht gestellt werden.

Kiss hörte im gräflichen Hause, sowie überhaupt von seinen Landsleuten Verschiedenes, was er bey seiner überspannten Denkweise zu vergrössern und in seiner Weise auszuschnücken pflegte; der Gedanke liegt sehr nahe, dass er an jenem Abende dem Grafen, für den er kein Geheimniss hatte, über diese Gerüchte Mittheilungen machte und dadurch die längst gehegte Selbstmordsidee zur Ausführung brachte.

Közli: VIZOTA GYULA.

SZEMERE MIKLÓS IRODALMI HAGYATÉKÁBÓL.

(Második közlemény.)

7. Szemere Miklós — Arany Jánoshoz.

Fekete hegy 1. Nov. (Ev nélkül.)¹

Nem irok én több kritikát neked Arany János!
 Mert ez egy is vala nagyon de nagyon híjános:
 Rakva volt mint öklöm olyan négy sajtóhibával,
 Mik az író't egybefűzik a' botor libával,
 Mint Kazinczy Gábor — ő az «aranyszájú» — mondja:
 «Van rám az impertinens sorsnak szörnyű gondja»!
 Irjam én «bús», teszi ő «hús»; irjam én «vár», ő «máz»,
 Hogy gyakorta nagy mérgemben még a' hideg is ráz.
 Ha irom «merengnek», mit tesz helyébe? «kerengnek»,
 S e hely't «hol a bölcsök rengnek»? «hol a' bölcsek lengnek».
 Dallom egykor «beszötte a' pók Hafiz korányát»,
 S gaz sorsom? «beszötte a' pók Hafiz korányát»!
 Tengert dallék «Bajae» mellett; ő Bajához tette,
 Baja mellett tenger!!.. arczom a' hőség kiverte,
 Agg férj torán szép «menyecskét» költék csalfa könyel,
 Fogja ő, és «menyasszonyt» tesz Mephistó örömmel,

¹ Valószínűleg 1861 vagy 1862-ből.

Menyasszonyt! még férjhe' sem ment, már is özvegy nálla!
 A bolond.. Ó! s vétke még is bús fejemre szálla..
 Átkozzam a' bötüszedöt? hidd, nem tehet rólla,
 Végzetem az melly szemet a' perral teliszórja;
 Száz és százszor esküvém már, «ez utolsó versem!»
 De megfogta a' poeták büvös átka lelkem;
 Esküszünk és újra dallunk, annyi ezred óta!
 S «mendaciór Parthis»! zúg ránk a' horázi nóta.

Kérded: «köztünk van már a' népregék dálnokja»?
 Itt van ő.. Mihály! elhozta a' szekersaroglya,
 S ha tán újra így dalolna: «fityeg ujjom bőre»!
 Kaczagj nagyot, s egy bötüt se higyj, kérlek, belőle.
 Kövér mint a bor istene! s hogyha ide látnál,
 Ép most iszik édes mustot a' sajtó lyukánál;
 Sompálczáját, képzeletem thyrusbotnak látja,
 Párducz bőr szememben hosszú lenge papkabátja.
 A taposó kádban ittas Silén járja tánczát,
 Bachanslányok tépik a' hegy fürthozó borágát,
 S a vig sereg melly a' teli puttont aljra hordja:
 Mi volna más mint faunok és satyrok csoportja.
 Így élünk mi húsz nap óta! dösölünk a szóban,
 Arany furmint a kezünkben, 's nincs hiány a jóban;
 Fel, a szőlő dombos ormára visz gyakorta lábunk,
 A tündérvidék néztében órahosszat állunk;
 Ott a' kéklő messzeségben ősz Tokajnak orma,
 Itt a' bodrogmosta Patak régi vára, tornya;
 S a' havas Bodrogek, s távol: Szabolcs bújá földje;
 S alattunk a' Retel folyó, s téres róna-zöldje,
 Hol, az őszi ökönyálnak úszik lenge szála,
 S enyelegve csimpajkózik a' vadász arczára,
 Mégis, a' háló, mit a' pók szőtt a' patkó nyomában,
 Szivárványt ringat ölében, a' nap sugarában — — —
 De mögöttük, jobbra balra nyiló, mély sikátor,
 S fölöttünk: a' csücskös hérczek, meg meg annyi sátor;
 Föltekint szemünk az ormon álló zárdaköre
 Mely kövült barátalakként néz alá a völgyre;
 S közbül az órjas koporsó, felhőkig meredve,
 Méhében a boldogabb, a' vén időt temetve,
 S mosolyogva mégis, mint a' görög siremlék,
 Piros bogyu bokrai közt üres madárfészek;
 S itt, szőlőszemet csipkedve a' borág rigója;
 Zöld repkény ott, a' hőstettek örök szószólója,
 A mohos szirt, tövében forrás, vadnyomok körében,
 S a' meritő lyánka rezgőárnya tükörében,
 S pirosló gerezdek közt az aranybirs a fákon;
 S innen onnan, kéklő füst a' szűrő vig tanyákon.
 Mindmeganyi vonzó vidám koporsói ábra,
 Rajzolva az élet által a' bércz oldalára...
 De mindezt mit tolmácsoljam még tovább is néked!
 Évek előtt együtt jártuk e' gyönyörvidéket;
 S Miska.. rángat, «hagyd a' verset mostan a' manóba»!
 S féllábbal belépett már a' szük pásztor kunyhóba,
 Szőlőtökét vet a' tűzre, s mellé heveredve,
 Fellobban, mint a' venyige lángja, régi kedve,
 Te! ha mostan Arany Jancsi itt közöttünk volna,
 A helyett hogy Pesten körmöl asztalhoz hajolva!
 Meg elhallgat, s a' tűzbe néz, míg künn a' hegy árnya
 Nőttön nő alább terülve éjéző szárnya;

Elmerengő vendégtársunk most fölugrik újra,
 Fogja botját, s indulunk az aljra térő útra,
 S folytában a' szeder csipke sombokrú garádnak,
 A kólnához érünk; hol cimboráink várnak;
 S víg adoma adomára, újabb dal a' dalra,
 Bús kedvünknek, ha megrohan, betörik a' szarva,
 S a' kandalló víg tűzénél, tölt pohárral szemben,
 Még a'... sajtóhibákkal is kibékül a' lelkem;
 S ha bötűit e' levelnek bötűszedőd újja
 Kancsal szemmel talán ismét összevissza dúlja:
 S a «thyrust» «mirtusnak», «silént» ha «sirén-nek látja!
 S barátunk Mihály «király» lesz és «lapát» «kabát»-ja!
 Mit tegyek?... ledőlök — s Calvin, kegyel int fiára —
 A praedestinátiónak jámbor vánkösára.

Szemere Miklós.

8. Szemere Miklós — Arany Jánosnak.¹

Az egy vadászszerencsét s jó nőt kivéve más szerencse messze volt tőlem teljes életemben, de még messzebb van az, hogy én neked — midőn még másnak sem tevém — díjért irjak. De egy díjt mégis várok: bizzad correctorod kiváló figyelmébe verseimet, mert az valami a' mi engem első fellépésem óta üldöz, a' bötűszedő. E vers előrészében előhozott bohóhibák mind megtörténtek, de mindez csak kis része a' soknak.

Kritikámban is volt egy pár. *Remek festvények* helyett *nemes festvények*; *versekről* helyett: *mértékről* volt nyomva, — *zárjelem egy helyt* kihagyva, s napon helyett napra, — de vigye manó, ne közöld, már késő is volna.

Miska csakugyan együtt szüretelt velünk. Naponként összejöttünk, hol én hozzájuk, hol ő hozzám. Sokat pereltem vele. Negyvennégy éves korára vénnek játssza magát. Egy okból tán azért, hogy lidércségét menthesse. Igen jól tudom és értem, hogy az ember elröstül levelezni utóbb, s elnehezül lelkünk, kedélyünk; de egy hét előtt még hosszú panaszos levelet írni arról, hogy versét (a Kazinczy F. ünnepélyére írtat) mint tönkretevé Toldi szavalása, s egy hét múlva már nem válaszolni, válaszát igen igénylő levelemre — ez nem elvénülés, hanem: pusztán — önzés. Saját érdekében nem volt vén írni; de egy hétre már vén volt, csak barátja érdeke kívánta levelét. Én igazán vén vagyok, s mégis ifjú, ha az ő érdeke kívánja, ő még ifjú, de rögtön vén, ha másért kellene valamit tennie. Nem is válaszolt, nemcsak akkor, de egész mostani összejövételünkig sem. — S mind ezen felől Erdélyinél nagyobb mikrolog már széptani nézeteiben. A versnek vége nálla, ha: rövid és közép e-vel rímel, ha nem az első négy szótagra van a' nyug-pont *valamennyi versnemben*. Kazinczy ünnepélyekor én is írtam verset, s megküldtem neki, a versnem ez:

Vészek dühétől/tépve zordonhangu
 Cser volt hajdanban/a' magyar koboz,
 Te jössz! s lelkednek/varázsihletére,
 Immár szokatlan/bájjal áradoz sat.

¹ Az előbbi verses levél kísérő szövege; a kettőt nyilván együtt küldte Szemere Arany Jánosnak.

Összejövéen vele Patakon — nincs benne caesura — úgy mond, mert nem a negyedik szótag után tettem. Csak sokára sejtette, hová tettem én sat. Mi a közép és rövid e-t illeti, lelkemre mondom (de Mihály barátom ezt nem hiszi) — hogy én *nem tudom* mi a' közép e? E környéken soha senki sem mondja, s így ha akarnám sem figyelhetek rá! Igaza van-e néki? Szükséges é még az illy szerintem hibás, s figyelmet nem érdemlő megszoritás is a verselésben? S nem csupán tájbeszédnek vehető-e ez közép e-zés. Hiszem, hogy gömöri nógrádi accentussal úgy beszélnek, de beszélnek e mindenütt? Bizony nem! s pár megye miatt törvényt szabjunk az egészre?

«Serken, berken» nem jó szerinte; — én jó rimnek tartom, nem gömöriesen ejtve, de zempléniesen, s másképp kiejteni nem is tudnám. Sőt többet mondok, ki nem állhatja fülem, ha kit ez e-vel hallok beszélni. Nekem az illy kiejtés valami férfiatlan, kényeskedő, gyáván édeskésnek látszik. — Illyeneken, s több más hasonlókon czivódtunk mi ketten hatalmas szőlőnyeldekülés közben s kutyaolva egyik borháztól a másikhoz. Kár, hogy te, midőn itt voltál, valamelyik ujhelyi hegyről nem láthattad e' vidéket. Némely pontokról nézve, igazán tündéri szép, tiszta időben.

Több kritikát is írjak neked? bezzeg ha tudnék. Ez egy, mellyet adtál, nem is kritika úgyszólván. Drámához nagyon keveset értek, a regényhez sem sokkal többet, — lyrai nézeteim is elűtök minden másokéitól, a' tudományok egyéb terén Gray elegiája egyik mondása szerint «nem mosolyogtok felém» (tudomány nem mosolygott feléje), a' mi keveset tudok is ebből abból, nagyon encyclopaediai ismeretek; azt értem alapos szak-tudományom nincsen. A mit őszve olvastam 38 ik évtől óta — mert csak ekkor kezdtem meg fájdalom, addig csak az őznyomok voltak bötüim a... víz oldalán — csak gyönyörből olvastam. S ami kevés innen onnan rám ragadt, azzal kevésre megyünk, s pusztán természetes józan ésszel föllépni bajos volna.

Egyik rokon öcsémet Szemere Ödönt — Pestre menvén ő szüretkor — hozzád küldtem, hogy előfizessen lapodra, nem tudom volt-e csakugyan nálad; azóta nem jöttem össze vele. Nevennapjára nállam lesz. Úgy hiszem szerzek én neked pár előfizetőt; e vidék baja az, hogy a' ki olvasni szeret, pénztelen, kinek pénze van, nem szeret olvasni egyebet hirlapokon kívül vagy legalább alig egy kettő. A cigány tányérára minden bizotmányi ebédkor, nap nap mellett oda löki egy pengőjét valamennyi, de szólítsd csak föl valamely jó irodalmi vállalat előfizetésére!

A gyakor vendég engemet nem anyagi, de szellemi tekintetben valóban agyon trucidál. Ha olly természettől rossz, s ahoz májbeteges nem volnék, — így is csak érnék valamit, de e' beteg tulajdonok mellett vendégeimtől ment óráimat is gyéren használom fel, s még mind ehez, ha én bármi akadály miatt néhány napig kiszorítottam sodromból, a' gátló ok elenyészte után még pár napig, gyakran több napig sem vagyok képes kezdeni semmibe is. Miért? mert ha *hozzám valókra* bukkanok, több élvezetet talállok a társalgásban, mint az úgy is, eddig csak egy vad borostyán levelet sem aratott versfirkálásomban. Hábóritlan, hosszantartó magányra volna szükségem, hol embert ne lássak, hol iszonyúan elunjam magamat először s később beletörődve a hámba, kedvet kapjak az ügetéshez. Így csak lépésben

járok, sőt nem is járok, de havonként teszek egy egy lépést, minden perczen utamat állva — — — hó! megállj!

A milly olvashatatlanul irom siettemben e levelet, elég gondot adnék a bötüszedőnek, valamint adok neked is Jancsim! Isten veled! Verset majd csak küldök én neked ezentúl is.

Hived *Szemere M.*

9. Szemere Miklós — Arany Jánosnak.

Édes Jancsim!

Kelet nélkül.

Gondolom neked is megirtam annak idejében, hogy a l. tagságot nem fogadom el.² Nagyon természetes, hogy az, amit 25—26 éves ifjak szoktak elérni, koros emberre legkisebben sem lehet hizelgő. Csak Fáy András rokonom örök emszólásai következtében fogadtam el végre. Hozzá járulván most már ez adhortatio is, melly akademiái tagot és iskolás gyermeket egy kategóriába tesz; miután én már vén vagyok iskolás gyermeknek, megért bennem a lemondás határozottan, egyébiránt egész tisztelettel.

Mert sem sértő, sem példanélküli ez. Horváth István sem fogadta el a tagságot; az épen most alakult délszláv akadémia tagjai közül pedig kilépett két tag Mazuronic s Kukuljevic. Töllök ez politikai demonstratio s szándékos becsmérés azon akadémia ellenében, töllem viláért sem az.

S most már — nem többé Cicero pro domo sua — pár észrevétel e szabályról. Miután meghozatott az, mig el nem törlik, megtartandó; de okosan teszitek, ha eltörlik. Okaim következők:

1. Ha ki taggá érdemesítettik, *multjéért* történik az, s nem jövőjéért. Ha tán a még ifjakat tekintve félig volna is csak igazam, tellyes igazam van a hajlott korúakra nézve. A vén katona ma nyugdíjat kap, pedig nem harcolhat többé.

2. Nagyon hibás a következtetés, hogy a jó practikus egyszersmind jó theoriát is irhasson. Ha logika, hogy például a költőtől egyszersmind széptani értekezés is követelhető, jó, akkor megfordítva is jó: hogy ki a' költészetről jó theoriát irt, okvetlen tudhat jó verset is írni. Úgy az mint eme következtetés hamis. Petőfi, Burns, Hogg (gondolom az a neve annak a jó angolnak) képesek voltak volna e széptani értekezésekre. Tompa, pedig ismered magas értelmét, szinte nem irt székfoglalót. Versíró tehát e nemben nem — —.³ «Mit írjon ő — ugymond — prózában?» de verset írjon székfoglalóul.

Mi magamat illet, képes lettem volna biz én valamit összetakolni, s firkáltam is az első hóban, de csak mint szokásom, töredékesen, de kerek egészé alakítani nekem vénnek, súlyos májbetegnek, (ki ha egy órán túl ülök, elálmosodom, s ellankadok) — roppant kín.⁴

¹ Olvashatatlan.

² Szemerét 1863. jan. 13-án választották meg az Akadémia levelező-tagjává.

³ Olvashatatlan.

⁴ Itt néhány sort törölt Szemere a levélből.

Hisz magam bosszant legjobban e tehetetlen röstség, de hiába, lehetlen vele boldogúlnom. Lelkem röst, álmos, vén gebe, csak ha tüzes taplót dugok fülébe, szokik egyet — — — — —

Miskát szegényt aligha el nem vesztjük. A feketehegyi vizgyógyfördőből olly levelet írt hozzám, hogy lelkem mélyéig hatott. S most szünet alatt hallám Molnár Viktortól, hogy remény nélküli beteg, s egészen összeesett, azonban most nyugodtabb, mint előbb volt. Megyünk egymás után.¹

10. Szemere Miklós levele Lévay Józsefhez.

Aug. 11. 1863.

Kedves Józsim!

Mit csinálsz? élsz-e még? ha élsz, úgy csinálsz is (nem mint én röst öreg) — verseket, és? székfoglaló beszédet. Mint még „munkabíró“ (Vörösmarty verséből Kisfaludy Károly halálakor) — azóta már kész is vagy vele.

Én mindeddig nem válaszoltam G. Dessewffynek.² Úgy látszott nekem, hogy a l. tagsághoz én már vén vagyok, hogy az rám nézve későn jött. Nem azt értem: miért nem jött előbb, csak — hogy már későn. S mire nekem az új szék? Nincsen-é itthon elég régi székem. Szóval föltevéen magamban, hogy nem utasítom vissza, de — el sem fogadom, az az — nem válaszolok, nem ülök zajt vele, de — tacite — szépen kimaradok a' játékból. És állhatatos, szilárd férfiú valék mindeddig, de megingatta szándékomat Fáy András, ki minap rám írt e' miatt, — s legközelebb Erdélyi, ki eleitől fogva perel velem e' miatt. Legyen tehát, — ide azzal a' székkal! — ha ugyan le nem hajtának rólla, mert hát — miről írjak én? arról-é, hogy három lyányom közül még egy sem ment férjhez? vagy a' házasság gyötrelmeiről tán? vagy pedig babértalan kopasz homlokomról? — A manó látta tudatlan poetából tudományos férfiút akarni faragni! Ók lássák mire mennek velem! De ugyan kinek juthattam eszébe illy későn, miután olly sokáig nem jutottam? Az lesznek köztetek fiatalok között, mint fiatal jurátusok között az úgynevezett: jurátusok apja! S teljes reményben vagyok, hogy ha jelen koromra (hogy hány éves vagyok, isten ments, hogy kivalljam!) lev. taggá lettem, 80—90 éves koromban okvetlen rendes taggá tesznek. Épen jó arány. De való e röst levél író levelező tagnak, s — — —³ gazda rendes tagnak? Ime, illy gondolatok támadnak a' te barátod fejében!

Kérésem van hozzád! Mádaival itt jártában megismerkedtem, s ígértem is neki röpiratomból (Brassai ellen) példányt. Azt hívém, van még, haza jöve, (mert az ígéret Gálszécsben történt) láttam — hogy már *nincsen*. Kérlek, közöld vele a' magadét átolvasásul, s üdvözeld őt melegen töllem, s mondd: hogy bizony nem feledékenységből nem tartám meg szavamat, de valóban nincsen már példányom, az egyen kívül, mellyet magam számára hagytam meg.

Tóth Endréhez nem rég írtam, pár nap előtt jött meg válasza. Sok bajjal küzd s régóta már. Nagy beteg volt családja, s még most is fiacskája. S aratása felette silány. Bizony körülünk se híres volt. E faluban igen

¹ A levél többi része hiányzik.

² A M. Tud. Akad. akkori elnöke.

³ Olvashatatlan, nyilván: rendetlen.

középszerű. A szó szoros értelmében szegény vagyok, az az kevés jövedelmű. Ez évben már véget ér tagosításunk, egy harmadával kétségkívül szaporodni fog jövedelemem. Ki az itteni parasztok kártételeit nem ismeri, annak fogalma sem lehet e rossz tót fajról. Aligha hibázom, ha mondom, hogy nem egy harmadát, de felét rabolják el a' birtokosok termésének. S ha a' kárt rájuk becsülteted, s meg is veszed rajtok, — rögtön fölguytanak.

Barátod

Szemere.

11. Szemere Miklós levele Chyzer Kornélhoz.¹

9. Jul. 1867.

Tisztelt barátom, Kedves Kornéloom!

«Dum comuntur, dum molliuntur — annus est» mondja Juvenal az asszonyi készülődésről. — S előbb úgy volt, hogy nőmmel mennek, midőn pedig már kitatarozták, akkor honn maradásra gondolva magát, flocci pendens az én gazdai ismeretes, sőt megyeszerte híres életrevalóságomat, — pedig nem énekeltem-e meg a «falusi gazdát»; szántás-vetés gyönyöreit? úgy tibulli mint aristophanesi modorban. S nem esküszik-e a'mi hirsutus filosofusunk: Brassai, hogy az író olyan, mint műve? — Szóval nőm nem menvén, Vilma kéntelen menni, s nem vélt menésre újra néhány napi készülődést — ruha sat. — igényelt. — Végre tehát mennek. Vöm is (Payzsoss Andor) — ajánlom barátságába. — Szintén — poeta — az én ijedelmemre. Azon imádkoztam mindig, hogy: csak poeta vőtől mentsen meg az isten! — s azt adott. Csak a lakzi után tudtam meg. Két élhetetlen, semmittevő, dolce far niente lovagja — egy háznál! valóságos sorscsapás. Most már kettőnkre szól elhalt barátom Nagy Károly névnapi köszöntőjének e reám írt sora: «Más marha sem ismeresz — csak Pegaz, ki veled repul kerneskerül midőn megnyerkeled.»

Tompa Miska két verse — hic est:

Szemere Miklós borházára. 1861.

Ez a ház nem borház, kritikának háza,
Hol Szemere Miklós majd a' falra másza,
Míg úgy bebánt a' vén szálkás Brassaival,
Hogy rá a' fél ország hangos brávót rivalt.
De meggondolván: hogy májust itt tölté el
Egy vén tót asszonnyal és egy vén tehénnel:
Azí mondom: veszítsen az is, a' ki nyerhet,
Mert ebnek kívánok ilyen győzedelmet.

T. i. újhelyi borházamba szöktem hazulról, hogy háborítlanul firkálhassak B. ellen, egy vén tót asszonyt víve magammal főzönétül, — s egy vén tehenet is. Miska alattomban ottani kis szobám falára függesztette fel e carment.

Tehát hozzá csatolom azon kis bohó verset is, mellyet szinte borházamban kritikám bevégeztével firkáltam Brassaira, de nem nyilvánosságra. Mindössze is Erdélyi, Tompa és Lévay J. ismerik.

¹ Dr. Chyzer Kornél, Zemplén vm. akkori főorvosa, akivel Szemere M. beutazta Görög- és Olaszországot.

Átkozott hirsutus!
 Pyrgopolinices!
 Én tibi scuticas:
 Tripli — quadruplices!
 «Újbor' ó tömlője»!
 Új liszt régi zsákja!
 Te vagy Peti József
 Kardjának Izsákja, —

Az az, voltál volna,
 De, megszánt a végzet:
 Ama zsidó Izsák
 Helyett egy bak vérzett,
 Te meg bakot löttél
 Irányozva félre,
Ezt szúrta le Peti
 Hegel örömére.

Ehhez magyarázat kell. Erdélyi Brassait «borzas» filozófusnak hívja. Vele való régi feleselésében filozófiáról: «új bor ó tömlőjének» nevezte, t. i. hogy az újabbkori bölcsészetre ő a régiben stagnáló az, ami új borra nézve az ó tömlő. Peti József által összetöretett, midőn (t. i. Brassai) Hegel ellen írt. Pyrgopolinices, Plautus, «Miles gloriosus» című vígjátékában a' dicsekvő katona neve Brassaira alkalmazva, mint hetvenkedőre.

Sok bajom van a szerkesztőkkel. Jelen viszonyaink között az olv. közönség gyomra nem tejeskávét, de csípős, kemény eledelt vár a poeta-fajtól is. De hasztalan küldöm hozzájuk az *erősebb* neműeket, nem merik föltálatni. Mindössze egy illyféle jött ki a V. Ujságban «Szobám legyéhez» című.

Nagyszerű események keringenek hírben, lapokban. Az osztrák sereg megsemmisítve, szétverve, — 100 ezer az Elbába fúlva, — a komáromi várba készülés sat. sat.

Szegény magyarjaink! mennyi tömérdek veszett oda közülük. De legalább a' nemzet jogos követelése nem marad többé jámbor óhaj! Vederemo!

Később tán magam is felrándulok az enyémekekhez pár napra. — Tompához tegnap irtam, Feketehegyen van. Ő is hív, de lehetetlen mennem. S a' hogy ő most vigasztalhatlan, «szívtagulásnak» állítja betegségét orvosa, s «gyógyíthatlannak?» Ezen tudat egészen leverte. Mindössze is azzal vigasztaltam, hogy engemet 24 éves koromban három orvos egyenlő véleménnyel esz-kórból gyógyított, s ime itt vagyok elég tömérdek év múlva is. Aranyér volt bajom s szintén hideg víz által jöttem helyre.

Azon reményben tehát, hogy pár hét múlva a Savanyúkútnál találkozunk, magamat addig is becses barátságába ajánlom.

Tisztelő barátja
 Szemere Miklós.

U. i. A pataki vizsgákra is mennem kellene, de eddig lehetetlen volt. Pedig régen voltam Jankó barátunkkal is, és sok régi jó amicust talál ott az ember. Hónap után talán odaindulok. — Ha Bánó Miklós druszám ott találna lenni, nempe: Bártfán — Sziveskedjék neki átadni üdvözetemet.

12. Szemere Miklós Erdélyi Jánosnak.

Kelet nélkül.¹

Kedves Jancsim!

Tegnap este — 18-án jött leveled, csak ma válaszolhatok s csak hónap mehet hozzád levelem. Legyen meg a' te förtelmes akaratod, bár te így némileg ellenkezésbe jössz önmagaddal, itt kiemelvén, amott (a Pesti Napló-

¹ Ezek a levelek a 60-as években íródtak.

ban) letaposván Miklós czimborádat; de ha helyre akarod hozni csunya tettedet, megköszönöm. Bizony csak én, ki eddig hallgatásnál, sőt olykor gúnynál egyebet alig arattam, tudhatom s érzem legjobban, mi kín az minden méltánylás nélkül irni. De nem tanuskodol-e te? mert gyanúm van, hogy te tán Sárosy kérésére akarsz irni róllam; ő t. i. több hetek előtt ugyanerre kért Albuma számára, s még ahoz menjek föl Pestre és festessem le magamat, hogy arcképemmel együtt adhassa, de én mindkettőt megtagadtam, vagy helyesben szólva, az elsőt is a második miatt, nem lévén hozzá kedvem, hogy kaczagja egynémelly hiúságotam, mint kaczagom magam is, ha vagy kezdő vagy régibb, de népszerűtlen író arcképe jelen meg. S íráom a többi közt Gyulának, hogy «miután én úgy is naponként szépülök, csak nyerni fog általa a' haza, ha humoristico-tristis pofámat húsz-huszonöt év múlva látandja meg.» — Én tehát kívánságod szerint öszvefirkálok egyet-mást, hagyd ki belőle a' kihagynivalót; időm nincs kellőbb elrendezésre, mert délre már itt lesz Szemere Józsi 's Máriássy Ede sógor, kegyetlen sógori computusokat végzendők együtt; tehát csak frissen össze-vissza.

Itt küldöm e' halotti oratiót,¹ belőle fogod látni Huba s «a' bölcs Zemerere» makacs nyers maradékát. Egyik ősem «Comes de Querin de Gagh de genere Aba,» mint a' Gyuri idetett jegyzése mutatja, hogy lett Szemeréből Querin, azt a' jó ég tudja, de tán csak melléknév lesz az! Szemere Kelemen Mátyás király visegrádi vice coronatartó bánja, azután jajejai bán. Pál szép apám szép apja. Ez a Pál igen jeles ember volt. Neje a' híres szép Putnoky Klári, ez azon reményben, hogy Wesselényi nádor (Széchy Mária kalandora) elveszi, megölette Pált alsó Olcsváron, jószágában. — E halotti oratio így nevezi: «a' nagy Szemere Pál». — Rákóczy György aulae familiarisa, s három megye alispánja s többször országgyűlési követ. László (szépapám) az utolsó Rákóczy Ferencz brigaderos generalisa (ezt ki ne hagyd ha a többit mind kihagynád is!) — Szemere Miklós pedig, ama nagyhírű hős — Bemnek közlegénye. Rokonságban vagyok továbbá atyámról Kinizsi Pállal, anyámról Toldi Miklóssal. Hiszen látszik is termetemről. Apám Szemere László Tóth Siga szerű elmés, most is él még az öregebbek ajkán tömérdek monda s több tréfás mondása. — Ennyit tudok neked mondani az «üstökösökről».

Ergo, születtem 1804. jun. 17-én itt e tót falúban.² Tanultam 809-től — 13-ig Patakon, 13-ban Eperjesen, 14-ben Lőcsén, azontúl a' jogig bezárólag ismét Patakon, jogot Kövy Sándor alatt. Joggyakorlatot Szerviczky István mellett (főjegyző volt Ungban), ki később personalis lett, 1825-től — 27-ig orsz. gyűlésen, irnokul nagybátyám Szemere István zempléni első alispán s orszgy. képviselő követ mellett. — 833-tól 35-ig Bécsben laktam, festettem, faragtam, s természetesen fúrtam is. 35-ben Olaszthonban mászkáltam; 36-ban megházasultam, de ezt megbántam. Három lány apja vagyok, de a legidősbik évét ki nem vallom, valamint saját éveimből is eltagadtam vagy tízet. Nem is illik ám az a' vén ember idejét kérdezni, kiki annyi idős, a' mennyinek kinéz, én — mondják — 45—46 évet mutatok, tehát annyi éves:

¹ A melléklet nincs meg.

² Lasztócz, Zemplén vm.

vagyok. Tizedik, vagyis legifjabb gyermeke vagyok apámnak s csak magam taposom már e sárfészket. Apámat 9 éves koromban vesztettem el.

Pár veszélyes bohó kaland gyermekéveimből: Örmezőn egy házi hím darú öt éves koromban tömérdek sebet ejtve fejemen, majd megölt. Bújós-kázzván (13 éves koromban) télben lakatlan s legszélső szobánkban türesen álló bőröndbe búván, azon reményben, hogy hűnyó társam keresni fog ott is, de mi történt — rámcukódtak a' vasas bőrönd zárai (három retesze) és hat óra hosszat (délutáni 3-tól 11-ig éjjel) küzködvén feltörésével hasztalan, végre kétségbeesés adta erőmegfeszítéssel jöhettem ki belőle. Anyám által az alatt kutakban, erdőn kerestetvén, azon lakatlan szobára nem is gondolva, kiállásomat pedig a bezárt szobából, bezárt kofferből nem hallhatva.

«Studens korában (hár most is mint tudom s bírom teszem) az egész ifjúság közt a legjobb ugró, második uszó (Koróczky Danyi az «anyaszent-egyház sindellyes aktába» írója volt az első uszó akkor), s még a kötél-táncosok mesterszökéseit is tudó.

«Vakmerő» merészségéről álljon itt két adat: Deésnél egyházomban nyolcz órát futott . . . che! ezen gúnyos megjegyzés jutna eszedbe ugy e? — korántsem! Más fog jönni: «iskolás korában áradáskor a' hidról a Bodrogba ugrott, s felesín-pajkozván a Bodrogon álló malom (komp) forgókerekére légben-vizben forgott rajta öt hat izben körül, de végre a folyamba bocsátkozott». Ezt nem egyszer, de számtalanszor tettem.

Tompával együtt néhány év előtt, midőn még a Szalánczi vár helyretatarozott tornyát nem övezte karvas, künn a' falból kiálló egyes faragott köveken több izben járta a' szédítő magasságú torony tetejét körül. (Kazinczy Gábort, ki felülről a' szoba ablakán nézte, a' hideg rázta ki; de ezt csak neked s nem az érdemes közönségnek említem.)

1848-ban Bem alatt szolgált Erdélyben. — Százhatvan csatában vitézkedett, mesés hőstetteket vitt véghez, nevezetesen ama híres orosz generális Strontroganoffot vállától lábig hasította; saját kezével 300 németet s 565 oláhot vágott le. — Barátom! Sok illynemű hazugság hirdettetik a' krónikákban; de mi azért ne hazudjunk! Ime Petőfit Kertbeny s nyomán Szemere B. hőssé avatták, pedig még pendelyhős se volt, mikor én már csakugyan valék olyan a' millyen.

Festőnek, faragónak bizony elég szerényen hoz[z] fel, egyiket se vittem sokra, igaz ásiái borzasztó röstségem az oka, de az elsöre — bár nagy szenvedéllyel üztem egykor — mentül kevesebb talentumom volt, inkább a faragásra, (domborművek, csontban, fában), de ezt meg úgyszólván csak megkísértettem, Rákóczon van a' többi közt egy szarvasszarvbogára faragott vadászatom. Ezzel fölmerhetek bárhol lépni, az e' modorúak közt t. i. — Vadásznak okvetlen legtöbbet értem még valamennyi virtusaim közt «szobája telve áll az általa elejtett vadkan s medve főekkel.» Nincs tele, de — lehetne. — —

«Irni 36 éves korában kezdett. Hafizt kivéve, nincs is tán példa rá a világirodalomban, hogy a' lyrai költészet valakiben illy késő fakadt volna fel.» (Lám Jancsi az illyekben hibáztatom a' mai divatos írókat, ők ezt most így rendezték volna: «nincs is tán példa reá stb.; hogy a' lyrai költészet valakiben illy késő *felfakadt* volna.»)

Már itt aztán írj róllam, mit valónak, igaznak gondolsz, de azt, mit úgy hiszem, minden szerénykedés daczára is és merhetek magamról mondani, t. i. hogy minden más költőtől eltűtő sajátosságos költészetem van, ohajtanám hogy felhozd. Neked s másnak is korán van róllam irnotok, csak ha előttek lesz valamennyi versem fogtok róllam ítélni. Sokat nem ismertek; mellyeket a' haszontalan deési futáskor elvesztettem (leoldózott az első nyeregkápán függő bőrtáska, mellyben voltak); és azokat, mellyeket honn még észrevettem, kalács alá hordatott nőm haszontalan papirosoknak nézve — fájdalom nem is foghatjátok ismerni. Az első csak mintegy 15 darab volt, de az utolsó tömérdek, s visszaemlékezem rájuk — nehányat kivéve — lehetetlen volt. — E két bohó esetet is felhozhatod tarkaság kedvéért.

A' humorról én sokat gondolkodván s definiálván sokkép végre még legkielégítőbbnek találok így neveznem «fájdalmas ön-, ember-, világ gúny. Ez értelembeni humorra, főlszínre bohóságnak tekintve, mélyebben tekintve ellenben *fájdalmas valónak*, — fogtok versem nagy részében találni; azonkívül tömérdek pusztán egyoldalú bohóságra, tréfára, iróniára. De itt is megtartva (kevés kivétellel) a' nemesb, magasabb humornak azon sajátosságát, melly az emberben mindig csak a' nemet, nem az egyest sújtja. Egyes egyént sújtó satyrám alig van egy pár, p. o. a' Petőfi ellen írott, s némelly tájfestés formák.

Fordításaim közül (csak Goetheből) megemlítheted *Mignon dala*, *Az ibolya*, *A halász*, *Isten és Bajadere*.

Egyes verseim közül említsek? Bezzeg az jól jön ki, ha «Zalán futását, Két szomszédvárt sat. említesz», de nem az apró költemények, s hozzá mik még nem ismervék nem hozhatod föl azok között, mik megjelentek. Ha épen jónak látod (én nem látom) megemlíteni, felhozhatod például a' *Vörösmartyhoz* — bor mellett írt epistolát (bohós végét, mellyet el fogok vetni s máskép végzeni, kivéve) egyik legjobb versem. Mind tárgyára (Rákócziak szerencsi kriptája, Rákóczi F. pataki vára, Kazinczy sírja stb.) mind komoly s vidám közt moduláló modorára nézve. *A csigához* pusztán bohóság az asszonyokat ütő tömérdek hasonlat szikrákkal *Az árny élete* (dús képzelődés tekintetéből) — s ezt illy formán folytatnád tán, de leginkább jellemzi, vagy festi) *vadászattal*, minthogy mondhatom is, hogy legboldogabb napjaimat az erdőben, bérczeken éltem. Ez a' regényesen vad s egyszerű magány mégis leginkább szólt lelkemhez — faragással költészettel föleresztett — — — — —

(A levél többi része elveszett.)

13. Szemere Miklós Erdélyi Jánosnak.

Kelet nélkül.¹

Édes Jancsikám!

Vályiné említé a' mult szécsi vásárkor, hogy hozzád írt levelében hallgatásomat hozod fel Igazad van barátom, ha csodálad rötségemet, ime én,

¹ A levél keltét elég pontosan meghatározza három adat: keltekor Erdélyi még nem volt Sárospatakon, de Kerényi már kiért Amerikába — mind a kettő 1851-re mutat; az ígért látogatás terminusa meg kora tavaszra. Szerk.

ki egykor Bajzát róttam meg bűnéért, most magam vagyok a' bűnben. De bocsásd meg az én bűnömet, mint megbocsátok én is az ellenem vétkezőknek. Ki neheztelne a némára, ha nem felel, s én most siketnéma vagyok, nem tudok semmit, nem hallok semmit, s csak annyiban szereplek, mennyiben garasos comediában a' fabáb, mellyet feltűről a' német rángat. Mond meg hát, falúról mi az ördögöt írjak neked, ha csak annyit nem, hogy Vályiné most is mindég hal ablaka alatt ül; Ecsedi Jóska faluzik; Jancsi druszád a' botló lovat pártolja; Bernát fél, hogy halálát lessük, Kolosi Sándor ágyúgolyóimat a Bégacsatornába vetette s én még most is mindég *készülök* Tompához. Koldus vagyok barátom; lelkem összeszaggatva, kedvemnek könyöke rongyos — ne várjatok hát alamisnát tőlem.

Bizony Jancsim nem is élek én most, nem is fogok alkalmasint soha már. Kiforgatott a' sors pénzemből, feleségemből, ifjúságomból, gyermekemből, kedvemből, mindenből. A' hazát nem is említem, az mindnyájunkkal közös baj. — Igen szerencsésé tesztek tehát, ha hozzám irtok olykor. De ha én hallgatni találok hosszan, ne nehezteljete. Tompa is mindég perel velem e' miatt; — gyakran két hétig sem irok hozzá: — nem tudok mit! — heverek az unalom s röstség sorában, mint a' collégiumi bival egykor a' Bodrogban. Hej boldog idők Jancsikám! Ő uszott s én farkába kapaszkodtam. Én nem uszom már, s farkomba sincs ki kapaszkodjék, csak egy rongyos szeretőcském sincsen most.

Leveled vétele után rögtön átrándultam Patakra s beszéltem Hegedűssel.¹ Ő célodat, már nem emlékszem mi gát miatt, nem látta frissiben kivihetőnek. Biz' a' jó dolog lett volna, ha te Patakon, s Tompa meg valamely hozzám közel faluban ütnétek föl sátraikat. Ámbár nem sok hasznom lenne belőle! te perelnél velem, miért beszélek veled mindég csak a' lyráról, én meg vele, miért ir verset, ha már nem én irok. Hidd el, nem sok hasznát vennők mi már egymásnak. A sors által elkedvetlenedett emberek, olyanok, barátom, mint a' vidéki kutyák, összevejönnek, de látják, hogy s...e mindegyiknek hűdös, szomorúan odébb állanak. Elöttem legalább semmi sem bizonyosabb mint az, hogy belőlem utoljára is valamely félreeső odúba bútt remete lesz. Már még a' mult évben emésztő vágy szállt meg, keresni valamely rejtekhelyet, s mivel vadászszenvedelmem még tart, egy homokdombot, hova az emberek elől buvhassam el, hol senki föl nem találva, hol egy vadászgunyhót építhessek a' tavak között.

Somától² minap kaptam levelet, júniusban hozzám készül, te mint hallok Vályinétól szinte felénk júniusban, s szinte júniusban Tompához, s mintha látnám mindhárman helyben maradunk. — Kerényi is irt — Americából. Még New-Yorkban volt akkor. Semmi érdekest nem ir, utazását (70 napig tartott a szélvészektől miatt), betegeskedését említi s hogy ha egy óriási erejű ember meg nem kapja egyszerre őt s kofferét, mindketten a' tengerbe buknak. Igen víg humorral ir. Adja isten úgy írjon évek mulva is.

¹ Hegedűs László sárospataki ref. pap, később a főiskola algonodnoka.

² Rothfeld Soma, hírlapíró, a világi fegyverletétel után egy ideig Szemere Miklósnál tartózkodott Lasztócson.

Hát a' perclarissimumst — t. i. Vályit látod-é? ott van e még Pesten? de hol is volna egyebütt? Mint hallom, hatalmasan költ. Minapi levelemben Tompához verset csináltam rá:

Mondtam én azt előre,	Hol író, hol tengerész, hol pap, —
Semmi sem lesz belőle,	Mondtam én azt előre,
Körmeivel százfelé kap:	Semmi sem lesz belőle.

S most is azt mondom, hogy e fiuból semmi sem lesz. Őt az fogja tenni tönkre, hogy annyit olvasott; feje tele van azon rögeszmével, hogy ő az irodalomban szereplő lesz még, hogy — mint Soma előtt állítá — a' M. irodalmat — — — fogja sat. Ezen vágy nem engedi őt elszakadni Pesttől, pesti cimboráitól, e miatt mászik újra és újra fel, mindaddig míg egy garasa sem lesz, s vagy vissza kéntelen jöni testvére nyakára, vagy elvesz valahol éhen, rongyosan, elnyomorodva. Szánom azt a bolond fiut! —

(A levél befejező része hiányzik.)

14. Szemere Miklós Darmay Viktornak.

Kelet nélkül.²

Kedves Győzőm!

Kivánságod ime mihamar teljesül, s nem egy, de két levellel. A Valéré,³ mint látod, atyádnak szól, de jó anyád nem mervén vele közölni, hozzám hozta, én tehát — hogy mielőtt Valér tán hozzád is írjon ez ügyben, megelőzhessed őt — hozzád küldöm. Anyád kért: tanácsoljalak mit tégy? de ezt te magad tudhatod legjobban. Valérnak, mint írja, — atya írt, kit én legközelebb Újhelyben lévén, kérdőre vontam: tőle e, vagy fiától eredt e rám fogott nyilatkozott.

Most már melyiteknek higgyek fiatal óriások? Te állítád, ő tagadja. Egyikről sem szeretném hinni, hogy Demanx dandárához tartoztok.

A műkiállításnak e hóban — ha jól tudom — vége. Ne is végy tehát már többé számomra sorsjegyet; atyádtól megkapom itt az 5 ftót.

E helyett más kérésem van. Légy szíves megtudni, s megírni mielőbb nekem, vette e Benedek Aladár hozzá írt leveletem? s a levelborítékon nem volt e törlés, bötük kitörlése? Én e levelet bérmenten s térítvényvel küldtem postára, de pénzt a térítvényre (miután ez 3 vagy 4 nappal előbb szinte térítvényes levelemre küldött 1 pengőmből, apró pénze hiányában nem adhatván ki az expeditor, — 75 xrom nálla volt) nem küldtem. S mit ír vissza Kovács: »a Benedeknek szóló level csak portóval ment el, mert pénzt nem tetszett küldeni.« — Később azzal mentette magát, hogy nagy elfoglaltsága miatt elfeledte, miszerint 75 xr. nálla maradt. Ez mind jó. De ha én nem féltém nálla maradt krajczárait, ő expeditorságának is lehetne tán annyi bizalma hozzám, hogy ha szinte elfeledném is a taxát elküldeni, ő se féltse krajczárait, s leveletem úgy küldje, mint én akarom. Egy az megfízetette Aladárt, más az, hogy nem tudhatom bizonyosan, hozzájutott e levelem?

¹ Olvashatatlan.

² Valószínűleg 1871-ből.

³ Vékey Valér.

Igen kérek, ne légy röst (e szép tulajdon egyedül a vének joga!) nekem azt csakhamar megírni.

A Szemere B. naplójából kiírandó pár sort, máskor. Most nincs időm kikeresni. Sietek.

Te pedig anyád szeretetének mézes mákos kalácsán nevelt nyögdelő poeta ifjoncz! — ne ijesztgessed jó anyádat! Mert olvasván hozzám írt leveledet, — megijedt; már szinte látni vélte, mint rántod elő zsebedből bicskádat, hogy — kenyeret szelj vele! Én biztattam, hogy mialatt te életfájdalmas eszméket készültél papírra hullatni, talán épen egy kövér pulykacszobot rágtál con amore; hogy által kell esni az illyes felhőszakadásokon megannyi fiatal költőnek; hogy e költői lélekfájdalom, gyöngyöt szül, mint a csigánál, de míg egy-két költőnél sírig tart, száznál csak múló divatkór; hogy kovászsavany keleszti nagyra a költészet cipóját; s végre, hogy e belküzdelem, e szellemi forró hideglelés mennyire emészti, sorvasztja megtalálékait, látható már csak onnan is, mert Győző fiának ugyancsak kövér ábrázatja s teljes csontjai vannak.

Mezei Ernőt! szívesen üdvözlöm. Szellemi röppentyűiben (az Ellenőrben) nagy gyönyört találok. — — — — —

(A levél vége hiányzik.)

Közl: PERÉNYI JÓZSEF.

AZ ELSŐ MAGYAR JÁTSZÓSZÍNI TARSASÁG JÁTÉKRENDJE 1790—1801.

Irodalomtörténeti szempontból igen fontos az első magyar játékkrend kialakulásának vizsgálata. Bayer József alapvető munkássága után Császár Elemér világította meg a felmerült homályos kérdéseket a német költészet befolyását igazoló források megnevezésével. Az újabb kutatások folytán azonban több új adat került elő. Igen sok új adatot mutattam be *Kolemen László*ról írt monografiámban, s ezért szükségesnek láttam az adatok új, rendszeres feldolgozását és kiegészítését: megvilágítani a kérdést nemcsak a német irodalom, hanem a német színpadi viszonyok tekintetében is. Pukánszky Kádár Jolán, Heppner Antal és Vatter Ilona alább idézendő műveiből iparkodtam megállapítani az eredeti (vagy átdolgozott) forrásmű magyarországi német első előadásának napját.

A vizsgálódás során kiderült, milyen nagy volt a német drámairodalom hatása magyarra. Az előadott művek túlnyomó része a budai és pesti német színházakban került először színre, de többször (10 esetben) az is előfordult, hogy előbb adták elő a darabot magyar színpadon s csak utána a német színházban. Sőt olyan darabokra is akadunk, mégpedig nagy számmal, melyeket magyarországi német színpadok (t. i. Pest-Buda, Pozsony és Sopron) egyáltalán nem mutattak be — számuk 22. E körülmények mindenesetre más megvilágításban mutatják a magyar játékkrendet, s azt az új gondolatot vetik fel, hogy voltak oly művek, amelyeket csak a német költészet, s voltak olyanok, melyeket a német színpad hatása alatt mutattak be úttörő színészeink.

¹ Mezei Ernőt Szemere M. még Sátoraljaújhelyből ismerte.